

Tupa täynnä teoriaa

Matti O. Hannikainen, Mirkka Danielsbacka
& Tuomas Tepora (toim.):

**Menneisyyden rakentajat. Teoriat historian-
tutkimuksessa.** Gaudeamus 2018. 341 s.
ISBN 978-952-495-459-4.

Menneisyyden rakentajat -teoksen tarkkaan muotoiltu alaotsikko kuvaa harvinaisen täsmällisesti teoksen sisältöä. Käsittelyssä eivät ole teoriat historian tutkimuksesta, vaan teorioiden käyttö tutkimusta tehtäessä. Toimitettu kokoelmateos koostuu kolmestatoista artikkelista ja loppusanoista. Kirjoittajat ovat kaikki historioitsijoita, jotka ovat omilla töissään ajautuneet pohtimaan teorioiden hyödyllisyyttä omalle tutkimukselleen. Artikkelit vaihtelevatkin laajemmista katsauksista hyvin henkilökohtaisiin kuvauksiin tutkijoiden ponnisteluista lähdeaineistojensa kanssa. Teoksessa esiintyy myös hyvin eri ”kokoisia” teorioita. Mirkka Danielsbacka esimerkiksi käyttää omassa artikkelissaan kaikkeen elolliseen liittyvää evoluutioteoriaa ja sen tarjoamaa superpitkää näkökulmaa muun muassa jatkosodan sotavankikuoleisuuden ymmärtämiseen. Skaalan toisessa päässä ovat esimerkiksi ne tilastolliset mallit, joita Mikko Tolonen ja Leo Lahti käyttävät hyvin tarkkaan valmistellun datan analyysiin digitaalista historiaa käsittelevässä artikkelissaan.

Teoksessa ei pureuduta historianfilosofian perinteisiin teemoihin (esim. historian ja todellisuuden suhde), vaan keskiössä on käytännön historian tutkimus ja erilaisten teorioiden ja käsitteiden nivoutuminen osaksi empiiristä tutkimusta. *Menneisyyden rakentajat* ei olekaan historianfilosofinen teos siinä perinteisessä merkityksessä, jossa historianfilosofia usein nousee esiin keskusteluissa, vaan pikemminkin arvokas kokoelma suomalaisten nykyluokkien käsityksiä teorian merkityksestä omalle työlleen. Sen sisältämät artikkelit eivät tavoittele yhtenäistä kuvausta teorioiden käytöstä historiatutkimuksessa, vaan tarjoavat laajan kattauksen erilaisia tutkimuksia, joissa teoriat ovat olleet merkittävässä roolissa.

Teos avaa myös sitä yhteiskunnallista ympäristöä, jossa historian tutkimusta nykypäivänä tehdään. Esimerkiksi Antti Malinen ja Kirsi-Maria Hytönen huomasivat työskennellessään osana Sosiaali- ja terveysministeriön

käynnistämää selvitystyötä Suomen ensimmäisen lastensuojelulain aikana koetuista epäkohdista, että tiedollisten intressien lisäksi selvitystä ohjasi myös moraalinen tavoite tunnustaa menneet vääryydet ja kehittää lastensuojelun nykytilaa (s. 135). Ajatus yksinäisestä historioitsijasta puurtamassa aineistojensa parissa on murtumassa, kun esimerkiksi digitaalihistorian käyttämien massiivisten datamäärien analysointiin tarvitaan niin historian kuin datatieteenkin ammattilaisia.

Teoksen läpäisee yksi historianfilosofisesti hyvin perinteinen ja perustavanlaatuisen kysymys, johon kaikki kirjoittajat omalla tavallaan palaavat: kuinka sovittaa yhteen laajempi teoreettinen ymmärrys ilmiöistä ja rakenteista sekä historiallisten tapahtumien ainutkertaisuutta korostava empiirinen tutkimus? Teoksen seitsemäätoista kirjoittajaa yhdistääkin näkemys, että teorit ovat historian tutkimuksen kannalta hyödyllisiä ajatusrakenteita, jotka eivät kuitenkaan yksinään riitä tutkimuksen perustaksi. Kuten teoksen toimittajat johdannossaan huomauttavat, teorit eivät tarjoa tutkijalle valmista metodologiaa, jonka avulla menneisyyttä tulisi yrittää ymmärtää. Ne eivät ole valmiita malleja historian tutkimuksen tekemiselle, vaan historioitsijan täytyy tunnistaa omalle tutkimukselleen hyödylliset teorit ja laajentaa niiden kautta oma aineistoanalyysia.

Kirjasta löytyy kuitenkin erilaisia näkemyksiä siitä, miten teorioiden hyödyllisyys historian kirjoitukselle lopulta muodostuu. Esimerkiksi Juha Siltalan mukaan ”käyttätymistieteellisiä toistuvuuksia on mahdollista yhdistää historiallisiin tapahtumiin, jotka eivät sellaisenaan toistu” (s. 50). Siltala korostaa, että historiallisten tapahtumaketjujen ainutkertaisuus perustuu yleistettävien rakenteiden yhdistelmiin ja törmäyksiin, jotka johtavat yllättäviin lopputuloksiin. Eli ilman yleistettäviä rakenteita ei olisi ainutkertaisia tapahtumasarjojakaan. Osa kirjoittajista sen sijaan painottaa teorioiden ajattelua avartavaa vaikutusta, sillä niiden avulla on mahdollista löytää uusia katsontakantoja oman tutkimusaineistonsa analysointiin. Keskeisenä tässä prosessissa on historiallisten aineistojen ja laajempien teorioiden yhteensopimattomuus, joka pakottaa historioitsijan pureutumaan sellaisiin yksityiskohtiin ja historiallisiin ainutlaatuisuuksiin, jotka eivät suoraan sovi teorian tarjoamaan kuvaukseen ilmiöstä. Kuten Tuomas Tepora asian omassa artikkelissaan ilmaisee: ”teorioiden haastamiseen historia soveltuu mainiosti, sillä menneisyys ei koskaan taivu minkään yhteiskuntatieteellisen tai vaikkapa psykologisen teorian orjalliseen noudattamisen asettamiin kahleisiin” (s. 90–91). Tepora käy läpi tunteiden historiaa ja kuinka erilaiset teoreettiset näkökulmat ovat vaikuttaneet käsityksemme siitä, mitä tunteet ylipäättään ovat. Historian ja tunteiden monimutkainen suhde ei rajaudukaan hänen artikkelissaan käsittelemään tunteita ainoastaan tutkimuskohteena, vaan hän

kyseenalaistaa myös historioitsijoiden usein oletetun ja paradoksaalisena näyttäytyvän ”kiihkottoman” suhteen menneisyyteen.

Anu Lahtinen puolestaan onnistuu tiivistämään Judith Butlerin teorioita ja sukupuolen historiaa käsittelevässä artikkelissaan koko kirjan keskeisen teeman yhteen lauseeseen: ”Teorian ja empirian ristiveto on historian tutkimukselle tyypillinen ongelma” (s. 184). Hänen mukaansa tämä kumpuaa historioitsijoiden työnkuvasta, jossa etsitään usein ”tietyn ajanjakson erityispiirteitä ja muutoslinjoja”. Teorit ovatkin hyödyllisimmillään silloin, kun ne operoivat tutkimuksen apuvälineinä eivätkä tutkimuksen lähtökohdana. Ville Kivimäki on samoilla linjoilla kerratessaan omassa väitöskirjatutkimuksessaan kohtaamiaan haasteita. Kivimäki on käyttänyt muun muassa traumaperäisen stressihäiriön määritelmää tarkastellessaan rintamamiesten mielen-terveysongelmia. Hän kuitenkin kyseenalaistaa ajatuksen menneiden ihmisten diagnosoinnin hyödyllisyydestä historian tutkimukselle (s. 102) ja päätyy näkemukseen, jonka mukaan teoria on hyödyllisimmillään silloin, kun se laajentaa tutkijan omaa ajattelua ja ”ohjaa tutkijan katsetta löytämään yhtymäkohtia aluksi täysin irrallisilta näyttävien ilmiöiden välillä” (s. 110).

Teoksen artikkeleissa näkyy myös historian tutkimuksessa tapahtunut muutos. Emeritusprofessori Jorma Kalelan kuvaus nuorena tutkijana kohtaamistaan historian teoriattomuutta koskevista väitteistä alleviivaa eroa oppialan nykytilaan. Ajallisesti Kalela sijoittaa historian tutkimuksen muutoksen 1900-luvun viimeiselle neljännekselle, jolloin esimerkiksi lähdeaineistojen käyttöä koskeva ajattelu mullistui. Lähteitä ei hahmoteltu enää vain luotettava–epäluotettava-mittarilla, vaan siirryttiin pohtimaan eri tyyppisten lähdeaineistojen tarjoamia mahdollisuuksia.

2000-luvun akateemiseen historiatutkimukseen kasvaneet nuoremmat tutkijasukupolvet eivät (onneksi) enää ole joutuneet taistelemaan teoreettisen ajattelun puolesta. Tämä näkyy esimerkiksi Kivimäen huomiossa että, ”historiantutkimukselle on ollut tyypillistä teoreettisten ja metodologisten käsitteiden omaksuminen muilta ihmistieteiltä” (s. 94). Enää historiantutkijoiden ei tarvitse argumentoida (yleisesti) teorioiden käytön puolesta, vaan on yleisesti hyväksyttyä, että historiantutkimus käyttää muilla aloilla kehitettyjä teorioita edistääkseen menneisyyden ymmärrystä. Samalla keskustelu on siirtynyt yleiseltä tasolta yksityiskohtaisempiin kysymyksiin siitä, millä teoriolla tai käsitteillä saadaan eniten irti mistäkin lähdeaineistoista.

Teoreettisen ajattelun arkipäiväistytyä historiantutkijoiden huomio onkin kiinnittynyt kasvavissa määrin käsitteisiin. Käsitteet jäsentävät menneisyyttä ja linkittyvät keskeisesti teoreettiseen ajatteluun. Viisi teoksen artikkeleista keskittyy käsitteisiin ja niiden käyttöön. Sopivien käsitteiden soveltaminen menneen ymmärtä-

miseen voi kuulostaa itsestäänselvyydeltä, mutta kuten Ville Yliaska omassa artikkelissaan toteaa, ”yksi näkökulma on se, että menneisyyden tapahtumien käsitteellistäminen on itsessään jo teoretisointia” (s. 153). Hän itse tutki ”new public management” ajattelun vaikutusta Suomen lähihistoriassa toteutettuihin hallintouudistuksiin ja päätyi käyttämään julkisen valinnan teoriaa sekä teoreettisena käsitteenä että aatehistoriallisen analyysin kohteena.

Teorioiden ja käsitteiden käyttö historiantutkimuksessa onkin pääsääntöisesti hyvin pragmaattista – käytetään niitä käsitteitä, joilla aineistoon saadaan tolkkua. Tätä ei kuitenkaan voida tehdä pysähtymättä pohtimaan, minkä muotoisiin ja kokoiisiin paloihin käytetyt käsitteet (menneen) maailman pilkkovat. Matti O. Hannikainen käykin tätä problematiikka läpi omassa

artikkelissaan, jossa esimerkkitapauksena toimii Lontoon viheralueiden historia. Hänelle haasteeksi nousee sekä viheralueiden yhtenäisen määritelmän puuttuminen että ympäristöhistorian ja kaupunkihistorian käsitteistön yhteensovittaminen.

Kaiken kaikkiaan *Menneisyyden rakentajat* on mainio kokoelmateos, joka osoittaa, että ”teoriatonta historiaa” on nykypäivän akateemisesta tutkimusympäristöstä turha etsiä. Samalla teos herättää lukijan pohtimaan myös historiantutkimuksen ja ympäröivän yhteiskunnan suhdetta. Se kysyy, miten esimerkiksi laajemmat yhteiskunnalliset trendit ja uudet teknologiat vaikuttavat historiantutkimuksen aiheisiin ja tutkimuksessa käytettäviin käsitteisiin tai miten lähihistorian tutkimus vaikuttaa ymmärrykseemme nyky-yhteiskunnan tilasta.

Ilkka Lähteenmäki, FT
Oulun yliopisto